

Den zünftige Haandværker.

I.

C. NYROP: **Haandværksskik i Danmark.** Nogle Aktstykker samt nogle Oplysninger om Handwerksgebrauch und Gewohnheit. København 1903. Nordiske Forlag.

Hvad var Zünften og hvad var en zünftig Svend? Den, der vil vide Besked herom, bør læse ovennævnte Bog af Professor C. Nyrop. I den har Forfatteren samlet alt, hvad der herhjemme er opbevaret af zünftige Regler og Sædvaner, af Skik og Brug, hvor Haandværkere færdedes sammen i fordums Tid. Vi faar her det gamle Haandværks Katekismus, bliver Vidne til de prægtige Optog, Lavene holdt i fordums Tid, naar de flyttede Skilt og til de halvt ærværdige, halvt naragtige Skikke, der fulgtes, naar en ny Svend optoges i Kredsen. Bogen falder i to Afsnit. Det første omfatter »Handwerksgebrauch und Gewohnheit«, og heri er med stor Omhu meddelt alt, hvad der indtil nu har kunnet opspores om hvert enkelt Fags Skikke. Andet Afsnit er Værkets ræsonnerende Del og berører en Række Spørgsmaal af almen Interesse for hele den zünftige Bevægelses Historie, f. Eks. hvornaar og hvorfra Zünften kom, Svendeindvielser, Gruss, Umfrage, Geschenk o. s. v.

Naar Professor Nyrop imidlertid ender 1. Kapitel af dette Afsnit med følgende Definition af Zünften (S. 190): »Zünften er en hos samhørende Haandværkere herskende stærk Følelse af, at der er rituelle Former, der skulle

Den zünftige Haandværker.

I.

C. NYROP: **Haandværksskik i Danmark.** Nogle Aktstykker samt nogle Oplysninger om Handwerksgebrauch und Gewohnheit. København 1903. Nordiske Forlag.

Hvad var Zünften og hvad var en zünftig Svend? Den, der vil vide Besked herom, bør læse ovennævnte Bog af Professor C. Nyrop. I den har Forfatteren samlet alt, hvad der herhjemme er opbevaret af zünftige Regler og Sædvaner, af Skik og Brug, hvor Haandværkere færdedes sammen i fordums Tid. Vi faar her det gamle Haandværks Katekismus, bliver Vidne til de prægtige Optog, Lavene holdt i fordums Tid, naar de flyttede Skilt og til de halvt ærværdige, halvt naragtige Skikke, der fulgtes, naar en ny Svend optoges i Kredsen. Bogen falder i to Afsnit. Det første omfatter »Handwerksgebrauch und Gewohnheit«, og heri er med stor Omhu meddelt alt, hvad der indtil nu har kunnet opspores om hvert enkelt Fags Skikke. Andet Afsnit er Værkets ræsonnerende Del og berører en Række Spørgsmaal af almen Interesse for hele den zünftige Bevægelses Historie, f. Eks. hvornaar og hvorfra Zünften kom, Svendeindvielser, Gruss, Umfrage, Geschenk o. s. v.

Naar Professor Nyrop imidlertid ender 1. Kapitel af dette Afsnit med følgende Definition af Zünften (S. 190): »Zünften er en hos samhørende Haandværkere herskende stærk Følelse af, at der er rituelle Former, der skulle

følges, og en rituel Magt, der skal føres sejrrig frem for det mystiske Begreb Haandværkets Æres Skyld. Og saa er Zünften ogsaa det hele ydre Apparat, der herved bliver skabt,* saa er Begrebet her vistnok lidt for stærkt begrænset. Zünften var mere end rituelle Former og rituel Magt, den var tillige Udtryk for en hel Samfundsklasses sociale Syn. Den zünftige Ritus fulgtes ikke alene for Haandværker-Ærens Skyld, men ogsaa fordi den var Sammenknytningsmiddel for alle dem, der tilhørte det samme Haandværk, og et Værn mod alle dem, der stod udenfor.

Zünften var med andre Ord hvad vi vilde kalde for faglig Organisation. Grussen og de andre Formularer var Legitimationen for, at man hørte til en saadan, og forsaavidt nødvendige for Haandværkeren, som de spillede samme Rolle i hans Liv som Fagforeningspapirerne gør det for en moderne Arbejder. Ved Hjælp af hele det zünftige Apparat skaffede den zünftige Svend sig Understøttelse, naar han var paa Vandring, eller naar han var syg, og kun naar han kendte det, taaltes han af sine Fæller. Men det, der er Zünftens væsentlige Betydning, og det, som giver den social Interesse, er den Omstændighed, at Haandværkerne, og da navnlig Svendene, ved Hjælp af den vidste at skaffe sig taaleligere Kaar at arbejde under, forbedret Arbejdsanvisning, kortere Arbejdstid og højere Løn.

Det var da ogsaa Svendene som især virkede for Zünftens Udbredelse, og det er betegnende, at den først faar Gyldighed her i Landet i det 17. Aarhundrede, paa en Tid, da Antallet af Svende i de fleste Fag oversteg Mestrenes, og der som Følge deraf rejste sig et Modsetningsforhold mellem de to Parter, som de tidligere Tidens patriarkalske Forhold ikke havde kendt til. Det var — som Professor Nyrop paaviser — med de mange tyske Haandværkere, der indkaldtes eller indvandrede hertil i det 16. og 17. Aarhundrede, at vi fik Zünften ind i Landet.

Paa denne Tid havde den allerede udfoldet sig i sin fulde Blomst i Tyskland. Svendene havde der de fleste Steder sat deres Fordringer igennem og endog delvis vundet Mestrene for deres Sag.

Det faldt derfor ganske naturligt, at de tyske Haandværkere, da de kom her ind i Landet, førte Hjemlandets Skikke med sig.

Det ældste hidtil kendte Dokument, der omhandler en zünftig Organisation i Danmark, er den Overenskomst, som Remmesniderne sluttede 1609 og 1612 (C. Nyrop S. 47 ff.). Lidt ældre, men hidtil utrykt, er den »ærlige Haandværksbrug«, Snedkersvendene i Helsingør samlede sig om 1603. Da Anmelderen har været saa heldig at kunne benytte dette Dokument til et andet Arbejde, og da det vistnok indeholder de ældste kendte Regler for en Svendeorganisation paa dansk Grund, skal Hovedindholdet meddeles her.

Der skulde oprettes en Kro, paa hvilken enhver rejsende Snedkersvend kunde henvende sig og sende Bud efter Ørtengesellen, der skulde omskikke efter Arbejde, det vil sige forespørge hos Mestrene fra den ældste til den yngste »efter Wallen«, som det hed, om de havde Brug for en Svend. Denne Forespørgsel var et Udslag af den Lavene beherskende Lighedsfølelse. Ingen Mester maatte ved Tilbud om Arbejdskraft foretrækkes fremfor den anden. Ørtengesellen maatte ikke udeblive længere end en Time efter, at der var sendt Bud til ham. Overtraadte han denne Bestemmelse, maatte han bøde en halv Ugeløn, 1 Mark, til Svendenes Kasse. Hvem der bevidst undlod at anmelde Ørtengesellens Brøde, straffedes med 2 Mark.

Naar Ørtengesellen kom hen paa Herberget, skulde han forlange Oplysning hos den fremmede Svend om, hvorvidt han var Snedker, byde ham velkommen paa Haandværkets Vegne og spørge ham om, hvad der var hans Begæring. Naar han da havde faaet til Svar, at den fremmede Svend ønskede at arbejde i 14 Dage efter

Haandværksbrug (den sædvanlige Prøvetid, efter hvis Udløb der enten sluttedes Overenskomst om fortsat Arbejde eller om dettes Ophør), skulde han spørge ham om, hvor han sidst havde arbejdet, hos hvem han havde lært og om hans Læremesters Navn. Havde den fremmede Svend ikke lært i tre Aar, kunde han ikke fordre Arbejde længere end i 14 Dage.

Under Omskuningen hos de enkelte Mestre blev Ørtengesellen og den fremmede Svend trakterede. Det var den saakaldte »Geschenk«, der senere forandredes til en fast Pengegave.

Fik den fremmede Svend Arbejde, skulde han give 4 Sk. til at drikke op sammen med Ørtengesellen, medens det i omvendt Tilfælde var dennes Pligt paa Svendeladens Vegne at give Traktementet.

Naar en Svend var bleven afskediget, kunde han enten rejse eller paany lade omskikke om Arbejde. Forinden dette skete, var Ørtengesellen under Straf af en Ugeløn, 2 Mark, dog forpligtet til at forhøre hos hans Mester, om han var bleven afskediget med det gode. Var dette ikke Tilfældet, maatte Svenden ikke faa Arbejde der i Byen.

En Gang hver fjerde Uge skulde alle Svendene komme sammen og holde »en stille og tugtig Umfrag« og fremsætte en aaben Lade. Naar denne var sat paa Bordet, skulde Ørtengesellen affordre de Mødende deres Knive og øvrige spidse Vaaben, hvorefter de i Laden liggende Artikler oplæstes. »Umfragen« bestod i, at der fra den øverste til den nederste spurgtes, hvorvidt han havde erfaret noget, der stred mod Haandværks Skik og Brug.

Naar en Svend første Gang deltog i »Umfragen«, skulde han lægge 4 Sk. i Laden samt give 2 Sk. i »Schiltgelt« (Bidrag til at forsyne Velkomsten med Skilte). Svendens Tidepenge var 1 Sk. hver Gang der holdtes Møde. Foruden disse Bidrag maatte hver enkelt Svend endvidere ved hvert Møde give 4 Sk. til det fælles Drikkelag.

Svendene skulde have Ret til 4 »gode« Mandage om Aaret, Mandagen efter St. Hans Dag, Mandag efter Mikkelsdag, Mandag efter Jul og Mandag efter Paaske. Den Svend, der holdt flere Mandage fri, end de her nævnte, var pligtig til at bøde en halv Ugeløn (1 Mark) for hver. Den Mester, der tav med Svendens Brøde, maatte bøde dobbelt.

Ingen Mester skulde være pligtig til at betale Svendene Løn for flere Dage, end de virkelig arbejdede — en Bestemmelse, som det var naturligt at træffe i en Tid, da Akkorden gjaldt for længere Tid, og Svendenes Tilbøjeligheder gik i Retning af at faa saa megen Frihed som mulig, noget man for saa vidt ikke kan fortænke dem i, som Arbejdstiden var lang, fra 5 Morgen til 7 Aften; kun om Mandagen og Lørdagen var det Fyraften Kl. 6.

Ingen Mester maatte give sin Svend Afsked uden Aarsag midt i en Uge. Gjorde han det alligevel, var han pligtig at betale Svenden fuld Ugeløn. Var det omvendt en Svend, der uden Aarsag forlod Arbejdet midt i Ugen, var Mesteren ikke forpligtet til at betale ham noget.

Ved alle Svendenes Møder skulde der være to Mestre til Stede, hvilken Bestilling skulde gaa paa Omgang blandt Mestrene fra de ældste til de yngste. Ligeledes gik Embedet som Ørtengesel rundt fra Værksted til Værksted i en bestemt Orden.

Medens Mødet stod paa, maatte alle opføre sig anstændigt. Ingen maatte bande eller sværge under en Straf af 8 Sk. Heller ingen maatte spille mere Øl, end han kunde dække med sin Haand eller sin Fod, i modsat Fald kostede det 2 Sk. Hvem der drak mere, end han kunde bære over en Rendesten, maatte bøde 1 Mark. Den Svend, der tog Arbejde hos en Bønhase eller havde Omgang med en saadan, skulde være i Mestrenes og Svendenes Straf.

Af alle de Bøder, der idømtes, skulde den ene Halvdel lægges i Laden og den anden Halvdel drikkes

op. Vilde en Svend ikke bøje sig for den Dom, der var fældet over ham i Svendenes Lag, gik Sagen til Mestrenes Kendelse. Af den Bøde, som da maatte betales, tilfaldt der Mestrenes Lade det halve. Det tør antages, at Svendene med denne Forskrift for Øje har været forsigtige med at ty til Mestrenes Domstol.

Blev en Svend syg, skulde der hver Nat, efter Omgang fra den ældste til den yngste, vaage to Svende hos ham. Havde den Syge intet at leve af, skulde Svendeladen forstrække ham med det nødvendige som Laan. Døde Svenden og efterlod han sig ingen Penge til at blive begravet for, skulde Svendeladen ligeledes træde hjælpende til.

Som man ser, er de Regler, Svendene i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede ansaa for tilstrækkelige til at hævde sig selv, endnu saare beskedne. Men i Løbet af det følgende Hundrebaar forandredes Forholdene i væsentlig Grad. Det blev vanskeligere og vanskeligere for en Svend at gøre Springet over blandt Mestrene. Disses Lav fandt paa flere og flere Afspærringsregler, Mesterstykket blev gjort vanskeligere og dyrere og Omkostningerne ved Optagelsen steg Aar for Aar.

For Svendene maatte Bevægelsen da omvendt gaa i Retning af at lade sig bruge saa lidt som muligt for det Vederlag, det var Skik og Brug at give. Det var ikke saa meget Lønnen, Spørgsmaalet drejede sig om til at begynde med. Saalænge Vederlaget for Svendens Arbejde bestod i Kost, Logi og en ringe ugentlig Sum Penge (i Begyndelsen af 17. Aarhundrede 2 Mark, i Midten af samme 3 Mark), kom denne kun til at spille en underordnet Rolle. Derimod kom Slaget til at staa paa Arbejdstiden.

Oprindelig var der næppe nogen Grænse for den Tid, Svenden var pligtig at arbejde. Sædvanemæssigt arbejdedes der fra Kl. 4—5 om Morgenen til 7—8 om Aftenen, kun med den Afbrydelse, der var nødvendig til Maaltiderne. Hele denne lange Tid var Mesterens. Men

heller ikke den korte Tid, der blev tilovers efter Fyraften, var Svenden Herre over. Han var Hustugten undergivet, skulde være hjemme i ordentlig Tid om Aftenen, maatte ikke klage over Mesterens Øl og Mad under Straf af 2 Dages og Nætters Vand og Brød i Raadhuskælderen og havde pænt at følge med Mesteren i Kirke hver Søndag.

Denne Tvang er det, Svendenes første Bestræbelser gaar ud paa at bryde. Den arbejdende Svend, der fra Vandringslivet kendte Frihedens Sødme og det tillokkende ved i Dag at være her, i Morgen der, han vilde have Lov til nu og da at holde en »god Mandag«, til en Gang imellem at samles med Kammeraterne til et lystigt Lag paa Herberget.

Vi ser da ogsaa af Overenskomsten mellem Mestre og Svende i Helsingør af 1603, at der blev tilstaaet Svendene fire Frimandage om Aaret.

Lignende Bestemmelser har sikkert været gældende i København, men dermed har Svendene ikke været tilfredse. De tog sig efterhaanden fri hver Mandag og til Tider Tirsdagen med. Det er for at stemme op mod disse Frihedslyster, at bl. a. Snedker-Skraaen af 1622 fastsætter følgende:

»Dersom nogen Snedkersvend understaar sig at gøre flere ørkesløse Dage end Mandagen alene og ikke forføjer sig om Tirsdag Morgen god betiden Klokken 5 paa sin Mesters Værksted at gøre sin Dags Værk, han bøde første Dag 1 Mark, anden Dag 2 Mark og saa fremdeles, og desuden stande til Rette for Oldermænd og Hos-sidderen, fordi han sin Mesters Arbejde forsømmede.«

Men denne Tilladelse til at holde Mandagen fri har Mestrene ikke syntes om. De vilde have de blaa Mandage indskrænkede til de fire, der blev tilstaaede i ældre Tid. Herom har der aabenbart været ført mange bitre Stridigheder, men Svendene blev ved deres og synes ikke at have nægtet sig noget i Retning af Frihed.

Det Middel, som Svendene benyttede til at sætte deres Fordringer igennem med, var — ganske som nu —

Striken, og at de har haft temmelig let til at gribe til dette Vaaben, synes at fremgaa af følgende Udtog af en Overenskomst, der 1654 sluttes mellem Snedker-Mestre og Svende i København:

»Dersom og en Mester med sin Svend fortørnet eller uenig vorder, skal Svenden derfor ikke straks fra sin Mesters Arbejde opstaa og andre Svende med sig fra deres Mesters Arbejde forføre, men haver han noget over sin Mester at besvære, klage sig det for Oldermændene; kan han dem ikke forlige, klage sig for det ganske Lav, hvor enhver skal forhjælpes til Ret og Billighed.«

Selv om Mestrenes Organisation var stærk og havde den dømmende Myndighed overfor Svendene, saa stod Svendenes med ikke mindre Styrke og betydelig større Kampdygtighed, fordi Svendene var i Besiddelse af langt større Letbevægelighed end Mestrene.

Der var i den Henseende stor Forskel paa Datidens Svend og Nutidens Arbejder. Uden Familie og altid beredt til at tage Vandringsstaven i Haand og spænde Kaarden om Livet, var Svenden fri som Fuglen i Luften, og stod ingen anden Udvej aaben, kunde han altid lade sig hverve som Landsknægt i en af de mange Herrers Armeer, som stedse lod Hververtrommen gaa. Datidens Arbejder var fremfor noget en farende Svend, hvis hele Tilværelse var beregnet paa Vandringslivet, indtil han faldt til Ro og slog sig ned som Mester, helst det Sted, hvor et Par Pigeøjne havde fængslet hans Hjerte til at blive. Oprindelig en frivillig Sag, blev Vandringslivet paa Grund af det løse Forhold mellem Mester og Svend en Nødvendighed, ja tilsidst en uafviselig Fordring, som stilledes til den unge Svend baade af Svende og Mestre. Af de første rimeligvis for at give Plads for de ældre, og af de sidste for ikke straks at faa den unge Fagfælle til Konkurrent.

I Modsætning til Middelalderens Svendegilder med deres ofte rent gejstlige Præg, blev det Hovedøjemedet for Datidens Svendeorganisationer at yde Hjælp til den

rejsende Svend. Grundlaget for deres Virksomhed var Herberget. Der modtoges den rejsende Svend af Ørtengesellen og derfra ordnedes Arbejdstilbudet ved Omskikning.

Herberget var til stor Nytte baade for Mestre og Svende, og i Christian IV's systematiske Lavsskraaer gøres Oprettelsen af Herberger obligatorisk, ligesom det forordnes, at Svendene hver Uge skal afgive 1 Sk. til Understøttelse af deres syge. De Penge, der kom ind paa denne Maade, skulde opbevares i en Bøsse med to Laase, til hvilke Oldemanden havde den ene Nøgle og den ældste og »beskedeligste« Svend den anden.

Men fra denne tilsyneladende fredelige Institution, som Herberget var eller i hvert Fald efter Myndighedernes Mening skulde være, opstod der snart en fast sammen-tømret Svendeorganisation, som ikke blot omfattede de rejsende Svende, men alle de Svende, der arbejdede i Byen.

Efterhaanden som Vandringen blev mere almindelig, steg disse Svendelavs Betydning i høj Grad. Fra By til By knyttede den rejsende Svend Forbindelse mellem de enkelte Svendelav, fælles Skikke og Ceremonier indførtes, og store Forbund dannedes, hvis enkelte Led stod hverandre bi med Raad og Daad. Var der et eller andet i Vejen med Arbejdsforholdene i en By, havde en Mester eller Svend forsyndet sig mod Haandværks Skik og Brug, blev han »geschimpft« eller sat i »Verruf«, og Rygtet herom bares rundt om i Verden, hvor Svendelav af det paagældende Fag fandtes.

Vi kan i Hovedtrækkene følge denne Udviklingsgang for Snedkerherbergernes Vedkommende.

Efter Overenskomsten mellem Mestre og Svende i Helsingør af 1603 er det endnu Omsorgen for den rejsende Svend, der staar i Forgrunden, og det er Ørtengesellen, der tilsyneladende leder alle Herbergets Anliggender. Men ved Siden af Omsorgen for den rejsende Svend synes dog allerede »Umfrag«en at have faaet Betydning. Til disse Møder var alle Svende pligtige at

komme for at betale deres »Auflegegelt« og sige frem, hvad de vidste af Forsyndelser mod Haandværks Skik og Brug.

Disse Sammenkomster, hvorfra Parolen udgik til samtlige Svende, blev efterhaanden af stor Betydning for Svendelavene, hvad der kendetegnes ved Skabelsen af et helt nyt ledende Organ. Ørtengesellen, der foruden at foretage Omskikningen af de rejsende Svende, tidligere havde ledet Møderne, afløses nu at tvende »Ladengesellen«, saaledes kaldte, fordi de satte Laden frem ved Møderne og vaagede over dens Indhold.

Ligesom det var den vandrende Svends Behov, der laa til Grund for Herberget og den Organisation, der knyttede sig dertil, saaledes var det ogsaa ud af Vandringlivet, at de Skikke og Ceremonier, der med et fælles Ord kaldtes »Handwerksgewohnheiten«, lidt efter lidt voksede frem.

For den vandrende Svend var det en Nødvendighed at kunne legitimere sig for sine Fæller i fremmede Byer og Lande. Kunde han ikke det, fik han ingen Geschenk eller anden Hjælp. Af denne Nødvendighed opstod »Grussen«, en ofte i nogle Verslinjer affattet Hilsen, som den vandrende Svend afleverede i Herberget, det Sted, hvorhen han først rettede sine Skridt, naar han kom til en By, hvor Haandværkets Gebrauch und Gewohnheit øvedes.

Til Grussen føjede der sig efterhaanden et meget vidtløftigt Ceremoniel, der ikke kan have været mere indviklet ved selve det spanske Hof. Der gaves Regler for, hvorledes den vandrende Svend skulde banke paa Døren, hvilken Stilling han skulde indtage, naar han kom ind, hvor mange Knapper der skulde være knappede i hans Frakke, og i hvilken Rækkefølge og Form Spørgsmaal og Svar skulde falde, altsammen for at faa godtgjort, til begge Parters Tilfredshed, at man kunde stole paa, at den ankommende var, hvad han gav sig ud for, og de modtagende ærlige efter Haandværks Skik og Brug.

Indenfor de tre nordiske Lande og det hellige romerske Rige var disse Regler vistnok med faa Afvigelser ens. Og saa omhyggelig var man for at følge Skikkene nøjagtigt, at man for at være ganske sikker, ved Køb eller paa anden tilforladelig Maade skaffede sig bekræftede Afskrifter af de Regler, der fulgtes paa anerkendt zünftigt Sted.

Det fremgaar heraf, at en Svend skulde have sin zünftige Samvittighed ren, naar han vilde vandre, men havde han det, saa kunde han være vis paa at blive vel modtagen overalt, hvor han kom hen. Var Svenden ikke tilfreds et Sted, forsøgte han sig paa et andet. Altid ligeglad og altid parat til at vandre, blev Vandringslivet for Svendene en permanent Tilstand og Arbejdet i en By kun et lille Hvil paa Turen. Rejselivet med dets Eventyr og dets Poesi tiltrak dem. Hele Evropa blev kendt Land for Svendene.

Der kom ved denne Strejfen om fra By til By og fra Land til Land noget friskfyrstigt ind i Svendenes Tilværelse. Naar Foraaret kom, fik de Bisselæder i Skoene.

Forædlende for Svendene var det omflakkende Liv ikke altid, og nægtes kan det ikke, at der hos den vandrende Svend kom ikke saa lidt bølgeagtigt og selvsikkert frem. Stærke i Følelsen af deres Samhørighed og lidet at tabe som de havde, var der ikke hos Svendene stor Respekt for Mestrene eller Øvrighed. De var sig vel bevidst, at naar de ikke vilde arbejde, maatte de store tilsidst bøje sig.

Hvad Under da, at Svendene maatte føle sig som store Karle, og deres Kald og Stand som noget, der var bedre end alt andet i Verden. Hvad Under, at de gjorde alt for at holde Standen ren, at de sørgede for, at den Tilgang, Haandværket fik, var »ærlig« og honnet, at ingen Rakker, ingen uægtefødt fik Adgang til deres Kred.

For enhver Svend gjaldt det om at gøre sit til at holde dette Standpunkt i Ære og hellere finde sig i al

Slags Modgang end taale, at nogen uærlig gjorde Haandværket »geschimpft«. Tidligt og silde blev det indskærpet enhver Svend, saaledes som det f. Eks. kommer frem i Snedkergrussen: »Gott grüsse euch Meister und Gesellen, die von unser löblichen Handwerk in Stralsund. Entbieten euch Meister und Gesellen Gruss, allergewöhnlichen und wolhergeworbene Privileg wol beyzubehalten, dieselben nicht zu vermindern, besondern helfen zu vermehren. Und wer sich danach nicht hält, dass derselbe dann nicht möge gelitten, noch angenommen; besondern Ambts Halber ihm für einen Schelm halten, nicht aus Pot, Glas und Kannen mit ihm zu trinken, viel weniger Arbeit geben, ehe und bevor er einem löblichen Amt hat zufrieden gestellt.«

Omkring Haandværket skabtes der i Overensstemmelse hermed en Nimbus af Ærværdighed, og man gjorde sig al mulig Umage for at gøre det saa gammelt og ædelt som muligt. Naar Lavet og Standen omtaltes i det officielle Zünftsprog, blev det med en Højtidelighed og Ærbødighed, der var vel egnet til at vække Respekt. »Det ærbare og vidtberømte Amt«, hed det saaledes om Snedkerlavet, og Svenden nævnte sig selv med Tillægsord saa blomstrende som »de retskafne og kunstelskende Snedkersvende«.

Alle Forsamlinger blev omgærdede med en Række Ceremonier og hemmelige Fixfaxerier, som kun den indviede maatte være vidende om.

Som et sidste Led i hele denne zünftige Udvikling vil det ikke forundre, at det tilsidst blev Skik at fordre en særlig Indvielse, forinden Optagelse i Standen kunde finde Sted. Hos Snedkerne var det den saakaldte »Behøvling«, hos Bogtrykkerne Postulationen. Smedene havde deres Nøglebid og Felberederne deres Kroning o. s. v.

Fra Mestrenes Side mødte Haandhævelsen af Haandværks Skik og Brug fra først af sikkert kun ringe Modstand. Dels havde de fleste Mestre vel fra deres Svendetid Zünften siddende i Blodet, og dels var et Brud med den

ensbetydende med, at de ingen Svende kunde faa. Men Hævdelsen af Zünften fra Mestrenes Side havde ogsaa for dem den Fordel, at de kunde tvinge ubehagelige Konkurrenter til at rette sig efter de samme Regler som dem selv, og at Fuskere og Bønhaser kunde holdes udenfor Kredsen. Zünften var derfor, for Mestrene som for Svendene, et Disciplinærmiddel af ikke ringe Betydning, der holdt Orden i Rækkerne og skabte en ensartet Optræden udad og indadtil.

Ind i det 18. Aarhundrede kom der imidlertid et Tidspunkt, hvor Mestrene viste sig mindre henrykte over Zünften, og det var, da Svendene begyndte at fortolke Reglerne paa deres Vis eller indførte helt nye Bestemmelser, der ikke passede Mestrene.

Især gjaldt dette, da Svendene begyndte at røre ved Lønforholdene. Til henimod Slutningen af det 17. Aarhundrede havde Svendelønnen bestaaet i Kost og Logi samt et fast ugentligt Vederlag, der var lige højt for alle Svende uden Hensyn til deres Arbejdsdygtighed.

Paa denne Tid begyndte imidlertid — i alt Fald for nogle Fags Vedkommende — Akkordsystemet eller Ugeløn, fastsat i Forhold til Arbejdsydelsen, at trænge igennem. Naturligvis gav Svendenes Fordringer paa disse Omraader Anledning til stadigt Kævl. Indenfor Snedkerfaget, for at tage et Eksempel, kom Stridighederne særlig frem i Spørgsmaalet om Svendenes Ret til at have frit »Begær«-valg.

Efter den ældre Arbejdsanvisningsmetode skulde Svendene tage Arbejde hos den Mester, de ved Omskningen efter den fastsatte Rækkefølge først fandt trængende til en Svend, hvad der atter vil sige, at de ikke selv kunde bestemme, hos hvilken Mester de vilde arbejde.

Saa længe Mestrene stod nogenlunde paa samme Trin i Kaar og Dygtighed, og Lønnen var ens, hvor Svenden end kom hen, kunde der ikke være noget væsentligt at indvende herimod, saa meget mere, som Svenden efter Udløbet af 14 Dage havde Ret til, hvis han var

utilfreds med Mesteren, at forsøge, om en ny Omskikning gav ham bedre Held. Anderledes blev det derimod, da Tidsforholdene medførte, at der var gunstigere Arbejdsforhold hos en Mester end hos en anden. Svendene søgte da naturligvis fortrinsvis til de Værksteder, hvor de kunde faa den største Løn og tiltvang sig frit »Begærvalg«, men heraf blev Følgen den, at Svendene kunde blokere den Mester, de var utilfreds med, og at en Del Mestre — og deriblandt især de smaa — havde vanskeligt ved at beholde Svende.

Naar det lykkedes Svendene at gennemføre en forskellig Lønskala, maa en Del af Grunden hertil dog ogsaa søges hos de »bedre« Mestre, der prøvede paa at hæve sig over de gamle Skranker, som i tidligere Tid havde holdt alle Lavsbrødre paa samme økonomiske Trin. Det var dem, som lidt efter lidt gjorde Bestemmelserne om ensartet Svendehold og Svendeløn illusoriske. Det var i disse Mestres Favør, naar de nye Artikler af 1682, som Christian V indførte, havde afskaffet saavel Omskikningen som den ensartede Løn og søgt at gøre Forholdet mellem Mester og Svend til en privat Sag, der ikke kom Lavet ved.

Saa stærke var imidlertid Klagerne over disse Reforme, der efter Mestrenes Udsagn hidførte deres totale Ruin, at Regeringen ikke mange Aar efter atter maatte genindføre Omskikningen. Dette skete for Snedkernes Vedkommende ved nye Artikler for Svendene af 1696. Helt i den gamle Form fik Mestrene dog ikke Omskikningen indført, hvoraf fulgte, at de ikke kunde nøjes med at give en mellem dem vedtagen Løn. Til Fordel for Svendene bestemtes det, at de — efter at der var arbejdet 14 Dage efter Vallen — frit kunde omskikke to Gange til hvilken Mester, de selv syntes bedst om at arbejde hos. Det var »Begærvalget« stærkt indskrænket, men efter Mestrenes Anskuelse dog endnu for vidtgaaende, og de klagede stadigt over, at det var umuligt at holde

Svendene, med mindre de fik en urimelig høj Løn.*) Saaledes i en Klage til Magistraten 1706, hvori det siges, at Mesteren »maa udlove og give Svendene større Ugeløn end de kan fortjene, men han haver godt Folks Arbejde under Hænder at skal forfærdige, og straks om en otte eller fjorten Dage kommer en Svend og forfører hans derfra og siger, jeg kan faa saa meget hos den og den Mester, begærer sin Afsked, hvorudover Mesteren maa give hannem saa stor Løn, som han vil have og fast alt, hvis han selv skulde have til Hustrus og Børns Underhold«. »Vidste nu Svendene ikke saa lige« — hedder det videre i Klagen — »hvor de kunde henkomme og begære, blev de vel hos hvilke Mestre, de var hos. Tilmed vil man sige dem et Ord imod enten i Ro eller paa anden Maade om deres Forseelse, straks siger de: Den Mester skal ikke faa Svend i Aar og Dag.«

Resultatet af denne Henvendelse blev, at Begærvalget blev indskrænket til kun at gælde een Mester, efter at de 14 Dage var udløbne. Vilde Svenden omskikke mere end denne ene Gang, skulde det være efter Rækkefølgen.

Denne Indskrænkning i Svendenes Ret var selvfølgelig ikke efter deres Smag, og rimeligvis har de snart efter atter vidst at sætte deres Fordringer igennem. I hvert Fald aflader Mestrenes Klager over Svendene ikke, selv om de naturligvis fremtræder med mere eller mindre Styrke. — Overfor de i indbyrdes Kævl og Konkurrence levende Mestre stod Svendene som den samlede Trup med fælles Interesser og med indbyrdes Lighed; de maatte blive de stærkeste. Og de benyttede sig af den stærkeres Ret, saa at Mestrene, hvis man skal tro deres Klager, stod som en stakkels underkuet Kaste, der kun havde at rette sig efter de Bestemmelser, Svendene traf.

*) »Begærvalget« medførte ingen Ret for Mesteren til for sin Del at vælge, hvem han vilde. Han maatte nøjes med den »Begærer«, der stod for Tur, selv om han nok saa gjerne vilde have den næste.

At Mestrene dog ogsaa har haft deres Kampmidler, siger sig selv. Vi erfarer saaledes af en Klage fra Snedkernes Ladesvende 1778, at det længe havde været Skik, at naar en Mester havde noget udestaaende med en Svend, saa blev »Arbejdet lagt for ham«, det vil sige, han blev boycottet af samtlige Mestres. Ogsaa Indførelsen af Arbejdssedler paabød man, men der vides intet om, hvorvidt Forsøget dermed lykkedes.

Saaledes gik Tiden med evindelige Stridigheder. En Gang imellem samler Mestrene sig sammen for at indgive en Klage til »høj og velædle Magistraten«, men det hjalp sjældent. Betegnende for Forholdet er en Besværing af 1774, hvori Mestrene fremstillede de Vanskeligheder, det voldte dem, »at Svendene Tid efter anden havde indsneget den U-Ordning, dem (Mestrene) til største Besvær og Omkostning samt Tidsspilde, at en Svend ikke vil bære et Stykke Værktøj, om det og er et lidet Huggejern eller Høvl fra sin Mesters Værksted og nogen Steds i Byen, men maa lade en Dreng følge bagefter hannem med samme, som bortspilder Tiden, da han i samme kunde gøre noget andet til Mesterens Gavn og Fordel.«

Endvidere beklagede Mestrene sig over, at de var »saa haardt besværet ved Svendenes Amts Skraae, at de ikke vilde arbejde udi det Værksted, hvor en gift Svend staar og arbejder, som man mangen Gang i Mangel af ugifte Svende maa antage til Publici Befordersel udi Arbejdet, men maa derfor leje flere unyttige Værelser til Værksteder for at henstille de gifte for sig, som falder meget kostbart og besværligt, og har Mestrene saaledes maatte tollerere, at mange Gange de ugifte Svende er gaaet fra hannem, og han har maattet fra sig forlægge og Publico ikke efter Nøje ere blevne befordrede, af hvis Aarsag de mange Gange har maattet mistet Arbejdet.«

Saa dyb var Modsætningen mellem Mestres og Svende altsaa nu bleven, at Mestrene her med bitre Ord beklager sig over de gamle zünfftige Regler, som de selv for mindre end et Aarhundrede siden havde dyrket saa ivrigt.

Naar Svendene, efter Indholdet af Klagen at dømme, har rottet sig sammen mod de gifte Svende, ligger der naturligvis her en Del zünftig Fordom. En gift Svend var »vild«, var ikke saa fri og uafhængig som den ugifte og søgte maaske ogsaa nu og da at slaa sig løs fra Zünstens Forpligtelser. Umuligt er det heller ikke, at der i Bevægelsen mod de gifte Svende kan have været et, omend ubevidst nationalt Moment med i Spillet. De gifte Svende var for det meste danske af Fødsel og har sikkert af og til sat sig op imod den stærke tyske Indflydelse, der raadede blandt Svendene. Omvendt var den allerstørste Part af de ugifte Svende fra Tyskland og følte sig paa det nøjeste knyttede til de Overleveringer, der raadede indenfor det hellige romerske Riges Svendeverden.

Dybest set er dog Modstanden mod de gifte Svende Udslag af et socialt Instinkt. Den gifte Svend blev let, paa Grund af sit bundne Forhold, til »Skruebrækker«, og maatte ofte arbejde for ringere Løn end den, Svendene ansaa for passende. Allerede længe før den her nævnte Klage havde Svendene derfor aabnet en Aktion mod de gifte. De taales ikke i Svendelavet, og ingen Mester kunde i Længden holde en gift Svend, naar han vilde have Ro i sine Arbejdsforhold, og Reglen var da vistnok ogsaa efterhaanden bleven den — som man skimter af Ordlyden i foranstaaende Klage — at gifte Svende kun toges i Arbejde, naar ugifte Svende ikke kunde faas.

Mestrene forsøgte vel — saaledes i Aaret 1781 — at ryste Aaget af sig. De fik en kgl. Resolution for, at gifte og ugifte Svende skulde arbejde sammen. Men intet hjalp. Svendene nedlagde Arbejdet, og der var tilsidst ikke andet for end atter at indføre de gamle Tilstande.

Af Svendenes Samlinger og deres Justits overfor de Kammerater, der ikke lystrede Ordre, gives under denne Strid følgende interessante Beskrivelse: »Saa holde og vore ugifte Svende Samlinger for sig selv uden mindste Forespørgsel eller Tilladelse dertil at have nogen, hvormed continueres hver Lørdag, Søndag og Mandag, ja vel

og nogle extra Dage i Ugen, hvilket ikke alene tilbage-sætter os udi Arbejdets Befordring, men og opholder Publicum, som skulde have samme, og Svendene tilsætter derved baade ved Forsømmelse og Fortæring. Udi disse Samlinger bliver alt Ondskab opspundet imod Mestrene, og hvem de der sætter i Band af os, maa ikke forvente at faa Svend i Arbejde hos sig, men maa og skal med sin Familie gaa til Grunde, og henlægge de sig før i Hobetal ledige paa Herberget, førend de skal gaa i Arbejde hos saadan af dem udseet Mester. Udi denne Samling holdes en Ret af Laden-Svendene og nogle udledte Assessores af dem, og hvem, som ikke har efterkommet deres paalagde Urimeligheder imod os Mestre, den bliver ikke alene strax dømt, men og strax exciqueret, baade paa Pungen og Lægemet, som og tilføjer os Skade og Tab ved det, at saadan en Svend kan være saa forslagen, at vi i mange Tider maa underholde ham med det fornødne, forinden han kan komme til sin Helbred og forrige Kræfter igen.*

At denne Sejr kun gav Svendene nyt Blod paa Tandens, er en Selvfølge. 1795 giver Oldermændene følgende malende Beskrivelse af Forholdet mellem Mestre og Svende: »Svendelønnen stiger hver Dag og Svendenes Stolthed er steget saa højt allerede, at Mesteren maa veje og lægge hvert Ord paa Vægtskaalen, førend han lader det komme ud af sin Mund til Svendene, og bliver en Svend fortørnet paa et Værksted, straks slænge de alle Værktøjet bort og gaa at spasere i nogle Dage derpaa. Naar de kommer igen, tør Mesteren ikke tale et Ord, ja ikke en Gang se alvorlig ud derover, og jo flere Mestere, der bliver, jo mere tiltager Svendenes Overmod, da ingen Mester vil være i Stand til at fylde dem med Betaling nok for deres Arbejde.«

Saaledes havde Svendene da i Ly af Zünften vidst at hævde deres Krav.

Den kunde ikke ophæves ved Magtbud og vedblev

at bestaa, til den forsvandt ved andre sociale og faglige Forhold.

Det første Stød fik den ved en Opløsning indenfor Svendeklassen selv. Zünften var først og fremmest indrettet for den vandrende Svends Behov, men efterhaanden som Svendene i større og større Tal giftede sig, fik de i denne Klasse, som de med Held og med rigtigt socialt Instinkt havde bekæmpet, en farlig Flok Konkurrenter, der var mere føjelige overfor Mestrene og ikke saa hengivne for Zünftens Regler som de ugifte Svende.

Allerede i Slutningen af det 18. Aarhundrede havde en hel Del af de gamle Skikke tabt deres Betydning, og andre var vistnok gaaede af Brug eller stærkt ændrede. Og at der heller ikke blev lagt saa stærk Vægt paa dem som tidligere, viser den Omstændighed, at Forordningen af 21. Marts 1800, der ophævede Svendeindvielserne og andre udlændiske Skikke ingen nævneværdig Modstand mødte, selv om man vel i al Hemmelighed vedblev at følge en Del af dem.

Det afgørende Slag var dog selve det gamle Lavs-væsens Sprængning ved den moderne Teknik og Næringsfrihedens Indførelse. Overfor de nye Forhold, der skabte det moderne Proletariat, passede Zünften ikke. Den kom aldrig udover den fagmæssige Begrænsning, og kendte intet til den moderne Arbejderklasses internationale Solidaritet. Mere og mere blev derfor Zünften reduceret til en Række tomme Regler, som færre og færre brød sig om at følge og tilsidst helt glemte.

Professor Nyrop fortjener derfor stor Tak, fordi han har samlet, hvad endnu reddes kunde. Er end en hel Del kun bevaret i højst fragmentarisk Stand og maa end mange Spørgsmaal henstaa uafgjorte, saa meget er der dog endnu tilbage, at vi ud af det formaar at skabe os en tydelig Forestilling om Fortids Sæd og Skik indenfor Haandværkerstanden.

R. Berg.